

1. Історія досліджень населеного пункту Бистричі

Перша писемна згадка про наше село, як пише 26-ти томна "Історія міст і сіл України", згадується в писемних джерелах у 1545 році під назвою Городня Бистриця, як володіння луцького старости. Назва села, очевидно, походить від слова "бистрина", адже біля села старе русло річки Случ мало надзвичайно швидку течію, тут було багато вирів.

Коли в березні 2000 року відзначалося 455-ти річчя з часу першої писемної згадки було створено герб села (додаток №1), в основі якого лежить давньослов'янський міф.

Першим господарем нашого болотистого краю був Урай - бог малої вологи: боліт, роси, туману і джерел. Жив він у своєму краї з лісовиками, русалками, мавками. І так тривало довго, аж поки якийсь Урай не намислив випросити у свого могутнього родича Дажбога - язичницького бога сонця, світла і тепла, його онуків -східних слов'ян. Та й послав Урай до Дажбога голуба, який незабаром тримаючи у дзьобі вітку повернувся з хорошою звісткою. Скоро прибули на лісисто-очеретяні землі Урая Дажбогові внуки. Вони розвели вогнище і почали шукати живність. Що не вогнище - то окремий рід. Та найбільше його увагу привернули роди, що свої багаття розклали в самому центрі боліт. Це були волиняни і древляни. Саме вони назавжди залишилися в Поліському краї і стали нашими пращурами.

Рис. №1 Розділ музею «Давня історія села»

На цих урочищах знайдено шматки глиняного посуду з характерними ознаками археологічних культур: лінійно-шнурової кераміки (узор) у вигляді ліній та стрічок, орієнтовне датування яких сягає III-II тис. до н.е. гребінцево-накольчастої та шнурової кераміки, що датується більш пізнім періодом і мають характерні відтиски. Це фрагменти посуду з наколками, а ось уламок "вуха" з чітко видимим відтиском шнура.

Рис. №2 Крем'яні знаряддя праці

Рис. №3 Рештки глиняного посуду

Не випадково археологічні знахідки знайдені вчителями історії і учнями попередніх випусків на території нашого села та його околиць свідчать, що біографія нашого села починається з сивої давнини. Наші місцеві археологічні знахідки повністю підтверджують дослідження поліського краю здійснені такими вченими, як Т. Сулімирським (1938 рік) та І.Свешніковим (1963 рік) і дають підставу зробити висновок, що поблизу села на правому березі Случа та навколишніх урочищах було обжите праслов'янське поселення.(додаток № 2)

Найдавніші сліди людського поселення виявлені в урочищах "Білий берег", "Борок".

Рис. №4 Урочища «Білий берег» та «Борок»

Все це узвишся над Случем, вкрите піщаними дюнами. Чимало знахідок знайдено в урочищах "Волоки", "Лісок". Тут виявлено кам'яні сокири, кам'яну мотику, рубила, різної форми скребки, різці, уламки ножів, вістря стріл.

А в урочищі "Тоня" поблизу озера з однойменною назвою, було знайдено залишки печі для випалювання заліза. Тут часто знаходили шматки шлаку від переробки болотної руди. Правда піщаний берег над старим руслом річки постійно осувається, засипаючи рештки давнього ремесла ось зразок цього шлаку. Датувати

залишки випалюваного заліза важко, бо залізних знарядь того часу не багато, але якщо провести паралель з слідами давньоруської культури, знайденими в селах Харалуг та Залізниця сусіднього Корецького району, де виплавлявся метал для літописних мечів харалужних то ця доба очевидно датується 6-2 ст. до н.е.

Рис. №5 Урочище «Тоня»

В ті далекі часи Случ був повноводним, із численними заплавами та озерами багатими на рибу і дичину. Свідченням цього є порізаний рельєф та болотисті низини, які оточують вищеназвані урочища. Навколо шуміли ліси, переважно дубові і соснові. Ще й сьогодні в старому руслі річки, яке являє собою довге і глибоке озеро, лежать багатовікові дуби-велетні почорнілі від часу та води. Ось невеличкий уламок з такого дуба, товщина стовбура якого десь в зріст дорослої людини.

Рис. №5 Урочище «Тоня»

На околицях нашого села та власне на його теперішній території існувало праслов'янське поселення, мешканці якого займалися землеробством, збиральництвом мисливством, рибальством, очевидно і скотарством, вміли виробляти знаряддя праці, знали гончарство та володіли технологією випалювання заліза.

Одночасно знайдені археологічні знахідки дають уявлення про складність історичного процесу на нашій території, де відбувалися зміни археологічних культур, а одні племена приходили на зміну іншим, впливаючи одне на одного.

Трапляється в нашій місцевості і знахідки палеонтологічного характеру, тобто викопні рештки минулих геологічних епох. Адже існує гіпотеза, що на Поліссі мільйони років тому було якщо не море, то величезне замкнуте озеро. Про це розповідав "батько історії" Геродот у своїй безсмертній "Історії в 9 книгах", згодом це повторив в II столітті античний вчений Птоломей та середньовічний німецький мандрівник Дітмар (10 століття) та відомий сучасний вчений академік П.Тутковський. У нас знайдено бітумні глини, на яких збереглися відбитки черепашок молюсків, морських їжаків, шматки скам'янілої деревини, і як не дивно, трикутні кам'янці, якими є зуби примітивних акул. У нашого аматора-краєзнавця вчителя історії В.І.Боровця є колекція таких зубів в кількості 120 штук, які знайдені в глинистих кар'єрах вздовж Случа.(додаток № 3)

Рис. № 6 Колекція археологічних знахідок В.І. Боровця

2. Історія населеного пункту за писемними джерелами

Про заселення території села в давньоруські часи свідчать залишки городища на околиці Бистрич. Назва села, ймовірно, походить від слова "бистрина", адже біля села річка Случ має надзвичайно швидку течію, тут багато вирів. У писемних джерелах село Городня Бистриця згадується в акті від 1545 року, - в опису Луцького замку, в числі городень котрого згадується і Городня Бистрицька. Ще воно, під іменем села Бистрич Хупківської волості, як маєток каштеля Брацлавського, старости Луцького, Олександра на Хупкові Семашки, згадується в акті від 1596 року 7 березня - в зізнанні возного про те, що він їздив в замок Межирицький, до державця Скотницького вимагати винагороди для пана Семашки, каштеляна Брацлавського за збитки, причинені підданими Межирицькими в його маєтку, в тому числі і в селі Бистричах. Скотницького не було тоді в замку Межирицькому. Але возний знайшов у ньому до 200 чоловік міщан Межирицьких і селян навколишніх сіл, які називали себе сотнею війська Лободи, а також худобу і коней, котрих вони награбились в маєтках Семашки. Урядник замку - Соколовський і арендатор, жид Єся сказали возному, що вони не вправі вчинити справедливості над цими людьми у відсутність державця, але обіцяли до закінчення справи не випускати їх із замку, коли ж возний хотів таврувати коней, забраних у маєтках Семашки, то цього йому не дозволили зробити і з побоями вигнали із замку. (*Архів. Ч.3, ст. 1 стр. 101*).

За даними подимного перепису 1629 року, Бистричі вже були досить великим населеним пунктом у якому налічувалося 98 домів.

А) Бистричі за умовами Андрусівського договору

За Андрусівським договором, Бистричі лишилися під владою Польщі. Їх мешканці потерпали не тільки від панського гніту. На село налітали орди кримських татар, особливо багато лиха зазнали мешканці села в 1667 - 1669 роках.

В умовах панування шляхетської Польщі село розвивалося дуже повільно. В 1734р. в ньому налічувалося 95 кріпацьких господарств. Наприкінці XVIII ст. у Бистричах діяло підприємство, що виробляло папір. Тут працювали 4 кріпаки.

Разом з усією Правобережною Україною Бистричі 1793 року возз'єднано з Росією. Село спочатку входило до складу Ізяславського намісництва, а з 1797 року-до Ровенського повіту Волинської губернії. Заданими 1798 року, в Бистричах проживало 623 чоловіка.

На початку XIX ст. в селі налічувалося 101 господарство. В 1816 році у Бистричах діяла мануфактура, яка належала місцевому поміщику. Однак справу вів орендар. У нього працювало 11 вільнонайманих робітників. На мануфактурі був лише один верстат. Поступово підприємство розширювалося. У 1851р. в селі діяв поміщицький винокурний завод.

Рис. № 7 Краці робітники села кінця XIX- початку XX століття

Розвиток продуктивних сил гальмувався феодално-кріпосницькими виробничими відносинами. Близько 300 днів на рік селяни працювали на поміщика та церкву. На обробіток своїх наділів у них майже не залишалося часу. На кінець 50-х років 19 ст. в користуванні селян було 569 десятин орної землі, 81 десятина під садибами та 202 десятини сіножатей. Приблизно половина цих угідь була непридатною. Болотні луки давали мало сіна, тому селяни не могли збільшувати поголів'я худоби. Для обробітку землі використовували дерев'янні знаряддя. Врожаї одержували низькі -сам-два, найкращі ділянки, якщо добре

угноювалися. Давали сам - три. Щоб проіснувати, селяни орендували землю в маєтку за велику плату.

Під час проведення селянської реформи власниця маєтку, зацікавлена в одержанні більшої суми викупних платежів, зумовила в останній грамоті викуп селянами додаткового наділу. Земля ця була непридатною, тому громада в листопаді 1860 року вирішила викупити лише корінний наділ, а від додаткового відмовитися. Почалася тривала суперечка між селянами і власницею маєтку. Всього в Бистричах було 95 дворів, у т.ч. 44 тяглові, 42 піші та 9 городників. За уставною грамотою, їм належало викупити 55 десятин 1328 кв. сажнів садибної та 708 десятин 108 кв. сажнів орної землі. На оброк перейшли в лютому 1863 року. В разі неспроможності сплачувати грошми. Вони повинні були відробляти поміщикові по 71 робочому дню за корінний наділ на рік, тобто щотижня по два дні влітку та по одному - взимку.. Комісія, яка перевіряла уставних грамот у жовтні 1863 року, визнала, що землі нав'язані селянам за реформою. Були зовсім непридатними - піски, болота. Селяни змушені були пасти худобу на парових полях, бо пасовисько тричі на літо заливала ріка. Зважаючи на польське повстання 1863 року, уряд пішов на деякі поступки селянам. У викупному акті від 17 червня 1866 року викупні платежі з 1681 крб. 28 коп. зменшено до 840 крб. 64 коп. сріблом. Враховуючи 6% річних, селяни мали сплатити протягом 49 років 14010 крб.67 коп.

За селянами залишалося право користуватися лісом для випасу худоби та збирання хмизу, водоймами, а також дорогами. Які перетинали панські землі.. Власники маєтку, які неодноразово змінювалися, постійно намагалися позбавити селян цих прав. Зокрема, бельгійський підданий Бланшман, ставши власником маєтку, заборонив колишнім кріпакам випасати худобу на луках. Коли вони не підкорилися, той звернувся до суду, який став на його бік. Не зважаючи на це, 50 селян вирішили використати під пасовисько урочища. Поміщицькі слуги намагалися прогнати їх, але селяни вчинили опір, попередивши, що наступного разу, коли хтось наважиться забороняти їм пасти худобу, буде вбитий. Хоч за це й каратимуть.

В переоформлений період Бистричі зростали. Цьому сприяло судноплавство по річці Случі. У селі була пристань, біля якої збудували великі склади. До Бистрич привозили на продаж хліб, ліс. Сюди приходили на заробітки селяни. На 1897 рік кількість жителів зросла до 1378 чоловік (*Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Население места Российской империи в 500 и более жителей...., СПб., 1905, стор. 18*).

Селяни страждали від безземелля. В той час як поміщицька родина володіла 1902 десятинами землі. Селянам належало лише 1205 десятин. Напередодні першої світової війни на душу населення в селі припадало по 0,88 десятин землі. Тільки одна третина селян мала волів, та коней, третина - лише волів, решта - не мала робочої худоби зовсім.

З 1866 року село стало волосним центром. Перша згадка про навчальний заклад у селі відноситься до 1867 року. Тут відкрили парафіяльну школу, в якій навчалися 6 хлопчиків і 5 дівчаток, а в 1875 році було відкрито однокласне народне училище. Бистрицька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів має давні і багаті традиції. Перша згадка про школу в селі Бистричі датується 1867 роком, а в березні 2005 року учні, вчителі та випускники урочисто відзначали 138-річчя розвитку освіти в селі Бистричі.

Пам'ятні віхи в історії Бистрицької ЗОШ:

1867 р. - парафіяльна школа.

1875 р. - однокласне народне училище.

1920-1939 рр. - польська школа.

1944 р. - початкова школа.

1951 р. - семирічна школа.

1954 р. - школа отримала статус "середня".

1982 р. - відкрито новий корпус школи.

За Ризькою угодою 1920 р. західноукраїнські землі потрапили під владу Польщі. Школа стає польською і до 1939 року навчання велося польською мовою. У 1924 р. держава прийняла закон, що забороняв користуватися українською мовою в урядових установах. Близько половини дітей шкільного віку залишилися

поза школою, а ті що навчалися, вчилися по підручниках написаних польською мовою. В українській школі, але в польській державі, місця для української мови не знайшлося. На першому місці стояла дисципліна, а далі польська і російська мови. Ось спогади учениці того періоду: « Понад усе ми боялися дубової лінійки. Били нею поляки за неуспішність, за розмову не польською мовою, за найменший непослух. Особливо перепадало хлопцям. Били по долонях рук та так, що руки спухали, що й ложки до рота не піднесеш. Надто вже старалися поляки, щоб змусити всіх говорити лише польською мовою. Української мови взагалі не вчили в школі. Для тих, хто прийме їхнє громадянство, поляки обіцяли мало не золоті гори.»

В 1939 році на зміну польській школі приходять радянська. Школа була організована в хаті попа, вчила дітей попадя. В школі було лише 2 класи.

В 1941 році село було окуповане німцями. Заграючи перед світом, німці вдають себе за визволителів, організовують заняття в школах, вводять вивчення української мови. Кожна з воюючих сторін добре розуміла значення навчання і виховання і ставила школу виключно на службу своєї держави.

Б) Участь Бистрич у Першій Світовій Війні

Коли розпочалася перша світова війна, село опинилося в прифронтовій смузі. Мобілізація до армії запасних позбавила селянські господарства основного робітника. Всі сільськогосподарські роботи виконувалися жінками, стариками та підлітками. Близькість фронту також позначалася на економічному становищі місцевого населення. Численні реквізиції фуражу та продовольства, гужова повинність, зростання податків, свавілля урядовців важким тягарем лягли на плечі трудящих.

Розпочалась мобілізація запасних. Чоловіки, що досягли віку 20 років були призвані до російської армії. Всі хто був призваний в армію в 1914, 1915 роках, служили і воювали в основному на російсько - австрійському та російсько-німецькому фронтах. Всі вони були селянами, в основному неграмотними. Доля по-різному відміряла їм життя, пропустивши через горнило війни. Серед тих, хто пройшов через війну, були: *Рицький Іван Сергійович, Сосновчик Юхим Васильович, Марчук*

Федір Іванович, Захарчук Василь Васильович, Ткачук Іван Трохимович, Моцьор Микола Іванович, Марчук Каленик Мефодійович, Осипчук Адам Кузьмович, Ткачук Федір Трохимович, Сосновчик Тодось Коншантинович, Лисанець Василь Оксентович, Ткачук Тарас Юхимович, Ткачук Ничипор Петрович, Стахнюк Андрій Якимович, Більчик Яків Макарович, Солончук Прокон, Сосновчик Мусій Назарович, Ковальчук Іван Григорович.

Серед тих, хто був мобілізований, майже всі потрапили в діючу армію і зазнали лихоліть війни. Лисанець Василь Оксентович так і не повернувся додому, загинув у битві з австрійцями.

Нікому з них не прижилося довго воювати, але вони зазнали страхіть австрійського полону. Сосновчик Тодось Константинович мав сім'ю, коли призвали його на службу. Збираючись до війська, надіявся, що буде війна недовгою. Бо офіційною російською пропагандою мова велась, що війна національна і основний її лозунг - допомога слов'янам, та й перемога буде швидкою. Про швидке повернення додому думав і Сосновчик Т.К. Перед від'їздом, змолв він мішок жита і говорить до жінки: " Вистачить тобі на хліб, а там і я повернусь." Так він думав, але не знав, що в одному з боїв з австрійцями, будучи пораненим, потрапить в полон. Багато змінить австрійських міст, поки повернеться додому, а буде це в 1919 році.

Через австрійській катівні пройшов і Ткачук Іван Трохимович. Коли його забирали у військо, то мав 26 років, був неодружений. Батьки мали землю, допомагав їм у господарстві, тому не зміг отримати освіти. Будучи неосвіченим, бачив і розумів несправедливість у ставленні до українців, які змушені були вбивати один одного, воюючи одні в австрійській, інші - в російській армії. Пізніше, повернувшись з полону, де був 2 роки, згадував, що не захотів він іти в штикову атаку проти українців, які воювали по ту сторону фронту. За це його було покарано.

Через австрійський полон, пройшов і Захарчук Василь Васильович. Настрашніше з усього, що пришилось пережити, то голод. Неможливо передати словами ті страждання, які він пережив в полоні.

Коли розпочалася війна, то з сім'ї Ткачука Петра призвали двох синів Ничипора і Дмитра. Згодом Дмитро повернувся додому, бо не мав ще 20 років, а Ничипор пішов до російської (царської, називали її в селі) армії. Служив у піхоті на російсько-австрійському фронті. Бій був великий. Кругом лилась кров, гинули люди. Коли санітари знайшли його, потім дізнався, що на другий день, то йти не міг. Змішалось в одне пісок, кров, м'ясо. Був поранений в ногу. Рік і два місяці пролежав, лікуючись по різних госпіталях, останнім був госпіталь у м.Катеринославі. Повернувся в рідне село вже інвалідом II групи.

Перемога Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року породила в селян надію на розв'язання земельної проблеми. Але сподівання виявилися марними. Влітку 1917 року почалися аграрні заворушення. В цей час у село повернулися з військової служби матроси-кронштадці Г.Гунтик, О.Осіпчук і П.Ткачук (додаток № 4) під їх керівництвом селяни захопили 5107 десятин поміщицької землі (*Газ. " Вольшская речь», 9 червня 1917р.*).

Рис. № 8 Воїни Першої Світової Війни

Це був один з перших масових виступів на Волині. Селяни почали рубати панський ліс, ділити панські землі. Вони вигнали орендарів, економа, розгромили економію. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в січні 1918 року в Бистричах було проголошено Радянську владу.

У другій половині лютого 1918 року Бистричі окупували австро-німецькі війська. В лютому 1919 року, під час успішного наступу 17-ї Радянської стрільцевої дивізії і партизанських загонів на Березне і Костопіль, було визволено Бистричі. Проте в ході боїв вони знову опинилися під владою ворогів. Тільки в травні 1919 року частини 1-ї Української Радянської дивізії вибили з Бистрич загопи Директорії.

В) Бистричі за умовами Ризького договору 1920 року

В 1921 році після закінчення радянсько-польської війни, за Ризьким договором Західна Україна і в тому числі Бистричі потрапили під владу Польщі. Уже у вересні 1920 року в Бистричі вдерлися польські окупанти. Роки панування буржуазно -поміщицької Польщі були роками тяжких страждань трудового селянства.

Заданими перепису 1921 року , в Бистричах налічувалося 327 дворів з населенням 1838 чоловік, в т. Ч.1714 українців, 79 поляків¹. Під час проведення земельної реформи, основною метою якої було створено на західноукраїнських землях соціальної опори польського буржуазного уряду в особі осадників, прискорився процес обезземелення трудового селянства.

18 липня 1925 року група прогресивних депутатів сейму в своїй інтерпеляції голові ради міністрів писала про бистрицьких селян

" Виселені та позбавлені праці споконвічні самостійні селяни змушені залишати свої родинні вогнища та розходитись по околицях як жебраки. А деякі селяни за користування колишньою своєю землею повинні віддавати 2/3 врожаю новим власникам землі - польським осадникам.

Щоб створити земельний фонд для наділення військових, 1800 гектарів землі з Бистрицького маєтку колишнього Селянського поземельного банку забрали в казну. Раніше селяни орендували в маєтку 1150 гектарів орної землі та 400 гектарів пасовищ. Крім того вони використовувалися випасами на підставі сервітутського права. В грудні 1927 року їм відмовили в поновленні оренди. На цей час у Бистричах вже було 17 господарств сотників, яким дали 415 гектарів землі. їм виділили кращі землі в. 1-2 масивах.

польським осадникам. Малоземельні та безземельні селяни, що десятки років орендували тут землю, не мали право купувати ці ділянки. З промислових підприємств у цей період в селі діяли три вітряки, один паровий млин, кар'єр, де видобували кварцовий пісок, три хмелярні. Польські власті не приділяли уваги розвитку освіти.

У 1924 році було прийнято закон, що заборонив користуватися українською мовою в урядових установах. Близько половини дітей шкільного віку лишилися поза школою, а ті що вчилися, вчилися по підручниках, написаних польською мовою. В Бистричах діяла чотирикласна школа, до якої було записано 290 учнів.

Селяни платили численні державні та місцеві податки - за землю, за будівлі, за заняття ремеслом і будівництвом шляхів.

Г) Село в роки Другої Світової Війни

Недовгим був мирний період в житті села Бистричі. І в вересні 1939 року з нападу фашистської Німеччини на Польщу розпочалася друга світова війна. Її початок прискорив підписаний 23 серпня 1939 року німецько-радянський пакт. До якого входив таємний протокол, в якому Гітлер і Сталін домовилися про розподіл Європи на відповідні сфери впливу та окупації. 20 вересня 1939 року в село Бистричі вступили частини Червоної армії.

17 вересня 1939 року радянські війська вступили у Східну Польщу і зайняли майже всі землі, населені українцями та білорусами. Для розв'язання питання про суспільний державний лад на території краю 22 жовтня 1939 року було організовано обрання Народних зборів Західної України. Однак ці вибори, як і подібні на сході республіки, були в значній мірі фікцією. 26-28 жовтня 1939 року в місті Львові відбулися Народні збори Західної України, де було прийняте рішення про возз'єднання її з Українською РСР. Було покладено початок створення єдиної соборної держави. На цих зборах був присутній також житель села Бистричі, депутат Народних зборів у Львові - П. С. Хижак.

У грудні 1939 року націоналізовано Бистрицькі підприємства: кварцовий кар'єр, паперовий млин. Олійню. Було націоналізовано 4960 га землі. Наприкінці

1939 року виник комсомольський осередок, до якого входило 10 чоловік. 18 грудня

1940 року в селі почала діяти сільська Рада, яку очолив С. С. Царук. Одночасно в селі було створено колгосп, який об'єднував 23 господарства. Головою правління став А. С. Хижак. Колгосп обробляв 223 га землі, мав 23 голови робочої худоби. В селі створили машинно-тракторну станцію, вона уклала з односібниками договори на оранку та інші види робіт.

22 червня 1941 року фашистська Німеччина несподівано напала на СРСР, із зіткненням двох тоталітарних держав між собою розпочалася війна титанічних масштабів і небаченої жорстокості. Глибока віра в те, що Гітлер не порушив нацистсько-радянського пакту, привела до того, що радянський уряд, знехтувавши чисельними застерігаючими сигналами про напад був захоплений ним цілком зненацька.

6 липня 1941 року с. Бистричі було окуповано німецько-фашистськими загарбниками. Український народ був змушений стати на захист свого життя і життя нації. Силою для відсічі всім загарбникам стала Повстанська Армія. Її зародження і діяльність були тісно пов'язані з ім'ям Тараса Боровця-Бул'би, який народився в нашому селі. Ось основні етапи боротьби УПА.

22 червня 1941 року на базі підпільної організації „Українське національне відродження". У липні-лютому 1941 року УПА діє під офіційною назвою Окружна Команда української міліції в м. Сарни.

21 серпня 1941 року було взято м. Олевськ та утворено „Олевську Республіку".

16 грудня 1941 року було ліквідовано Польську Січ, перехід у підпілля, зміна тактики територіально-осадної системи на рейдові дії загонів. Весною 1942 року УПА проводить перші бої проти гітлерівців.

Лютий-липень 1943 року - невдалі переговори УПА з проводом ОУН Бандери, що привели до відмежування і перейменування УПА в УНРА. 6 вересня 1943 року відбувся бій загону УНРА з червоними партизанами та групою ОУН.

Реакцією на політику нацистів на Україні був опору, який виник вже з перших

днів окупації. Існували підпільні організації ОУН, радянські та польські, кожна з яких мала власні партизанські сили, В їх рядах боролися колишні червоноармійці, українські націоналісти члени комуністичної партії. Партизани зосереджувалися в лісах Волині, болотах Полісся та Карпат.

Пошуковці села Бистричі, члени клубу "Пошук" встановили зв'язок із 53 партизанами з'єднання Наумова.

На території Березнівщини діяли радянські партизанські загони Медведєва, Шитова, проходило кінне з'єднання Наумова. Крім того діяли загони Української Повстанської Армії під керівництвом нашого земляка Тараса Бульби-Боровця.(додаток № 5)

До того ж тут діяли різного роду польські загони, одні з яких співпрацювали із радянськими партизанами, інші з німцями.

В період окупації в стінах нашої школи знаходилося німецьке гестапо, прислужниками якого були польські найманці. У цій катівні загинули десятки людей. Очевидці розповідають, що після вигнання німців підлога, стіни і стеля були залиті кров'ю. Найжорстокішим тортурам був підданий Комар Опанас.

Наші односельчани внесли свій вклад в розгром ворога, працюючи на заводах в тилу, за Уралом. Сповнені бажанням допомогти швидше добити ненаситного ворога, трудящі Рівненщини весною 1944 р. внесли у фонд оборони 1800 тис. пудів хліба, 360 тис. пудів м'яса. В цьому була частка праці і наших односельчан.

За період тимчасової окупації Бистрин з 6 липня 1941 року по 11 січня 1944 року фашисти стратили 107 чоловік, вивезли на каторжні роботи до Німеччини 250 чоловік. Відступаючи під ударами Червоної армії, фашисти та їх прислужники почали вивозити народне добро. З 640 дворів села 570 були пошкоджені або зруйновані дощенту, в руїнах лежали будинки, школа, МТС, паровий млин, 3 вітряки.

Рис. № 10 Спалене німцями село

11 січня 1944 року Бистричі визволили частини 121 гвардійської Гомельської стрілецької Дивізії 13 армії Українського фронту. 40 наших односельчан відзначено бойовими орденами і медалями.

Під Ленінградом воював один із бистричан Ф.Т.Боровець, а війну він закінчив у Берліні. За бойові заслуги нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня і чотирма медалями.

Д) Післявоєнна відбудова села

Одразу ж після визволення в селі почала працювати сільська Рада, почалася відбудова господарства, люди розчищали згарища, споруджували землянки, орали землю. На 1 листопада 1945 року в Бистричах налічувалося 362 одноосібні господарства, в користуванні яких було 800 га. орної землі, селянам допомагала МТС, що мала тоді лише 4 трактори.

Взимку 1946 року створена земельна громада, яку очолив О.С.Бухалюк. Одночасно проводилася підготовча робота до колективізації.

У березні 1948 року 26 господарств об'єдналася в колгосп, у користуванні якого було 197 га. Землі. Восени того ж року створено ще один колгосп, який об'єднав 54 господарства. В листопаді 1950 року обидва бистрицькі колгоспи об'єдналися в одне господарство.

На початку 50-х років в західних областях України буде завершено колективізацію. Замість 1,5 млн. одноосібних господарств було створено 4,6 тис. колгоспів та радгоспів. Проте поліпшення справ у сільськогосподарському виробництві не відбувалося. Поступово в Бистричах зросла МТС(Машинно-тракторна станція), збільшився її машинний парк, тут працювали дві бригади, за якими було закріплено 8 тракторів. Кадри для МТС готувала школа механізаторів у Сарнах. 1949 року МТС виконало роботи на землях 4 колгоспів, зробивши 884 га. землі проти 142 га. в 1946 році.

Рис. № 11 Бистрицька МТС

В березні 1954 року в Києві було прийнято рішення про направлення юнаків та дівчат з України до Сибіру та Казахстану для освоєння цілини і передових земель, внаслідок чого туди виїхало близько 100 тис. українців. Серед них двоє бистричан: Ю.П. Глушук, О.О.Столярчук.

Рис. № 12 Столярчук О.О. в гостях у школярів

В 1951 році в Бистричах вже не було жодного, хто б не мав грамоти. Школа в Бистричах стала семирічною.

Рис. № 12 Семирічна школа в Бистричах

Цього ж року було завершено будівництво клубу і бібліотеки, а також медичного пункту.

1956 року Бистричі було повністю електрифіковано, але були ще недоліки, залишалася низькою продуктивність худоби, невисокими були показники у рільництві. В 1957 році колгоспу присвоєно назву "Прогрес".

Е) Село Бистричі в 60-90 роки ХХ століття

Після війни Бистрич не впізнати, а особливо вони змінилися в 60-90 роки. Село стало більшим, молодшим, заявилися нові вулиці, зріс добробут, духовне життя людей. Майже все доросле населення забезпечувалося роботою в рільництві, тваринництві колгоспу "Прогрес", в лісництві, міжрайонному об'єднанні "сільгосптехніка", в численних сільських установах.

Бистрицький механічний завод, колишнє міжрайонне об'єднання сільгосптехніка, був заснований в 1940 році. Зараз він складається з таких виробничих підрозділів: спецмайстерня, штампувальний цех, автопарк, а нещодавно став до роботи ще один цех, де випускають продукцію необхідну сільському господарству: стенди для демонтажу тракторних і автомобільних шин, транспортера, запчастини для сільськогосподарських машин. На підприємстві працювало більше 400 чоловік.

Рис. № 13 Працівники МТС

Колгосп "Прогрес" мав після війни площу 3105 га. основним напрямком був зерново-льонарський з розвинутим молочним скотарством.

У великій шані в селі передові трудівники. Вони є на фермах, полях, за кермом автомашин, токарними верстатами, в школі, в крамниці. Передовики колгоспу: комбайнер – Солончук Валерій Петрович, ланкова – Головін Іван Федорович, доярка – Польова Ганна Степанівна. Великий внесок в розвиток механічного заводу внесли фрезерувальник Довматюк Юрій Гнатович, слюсар – Бабін Володимир Іванович та багато інших.

Після війни село поповнилося великою кількістю нових будов, а особливо в останні роки: це житлово-побутовий комплекс, дитячий садок, нове двохповерхове приміщення школи, магазини, бібліотека, клуб, контора. З'явилися в селі цілі вулиці нових красивих будинків взятих селян.

Рис. № 14 Дитячий садок «Малятко»

Немало бистричан стали лікарями, туристами, інженерами, вчителями, техніками, військовими, спеціалістами сільського господарського виробництва. Всі вони закінчили нашу школу, яка гордиться своїми випускниками: це Сопотун Іван Васильович-кандидат технічних наук, доцент Львівського лісотехнічного інституту, Кравець Валентина Олегівна-кандидат філософських наук, Марчук Арсен Вікторович - полковник української армії, Сосновчик Володимир Олександрович-кандидат історичних наук, доцент Київського інституту харчової промисловості.

Випускники нашої школи зробили великий внесок в розвиток спорту України. Серед них Натяжко Микола - перший в районі майстер спорту міжнародного класу з важкої атлетики, Криволап Ярослав - кандидат в майстри спорту, чемпіон України по парашутному спорту.

Своєю кров'ю окропили чужу землю і сини України під час надання інтернаціональної допомоги Афганістану. У воєнних діях брало участь понад 150 тис. вихідців з України. Серед них були і наші односельчани: Довмат В.Ф., Бабак Ф.І., Ткачук В.П. На щастя вони повернулися додому.

3. Музей історії села Бистричі

Музей історії села Бистричі Бистрицької ЗОШ-III ступенів Березнівського району Рівненської області створений в 1985 році. 1995 року шкільному музею присвоєно звання "Народний".

У 2003-2004 навчальному році відбулося переоформлення музею та було створено нові його відділи. На даний час в музеї нараховується 760 експонатів основного фонду, 674 з яких - оригінальні. Музей знаходиться в чотирьох залах загальною площею 136м².

Керує роботою музею рада в складі 11 чоловік, яку очолює директор школи Ткачук С. Ф. До її складу входять заступник директора з виховної роботи, вчителі історії (керівники відділів музею), активісти клубу "Пошук" та краєзнавчих гуртків. У структурі ради музею працює три секції: пошукова, екскурсивна, організаційно-масової роботи.

Особливе місце у структурі музею займають п'ятий і шостий розділи - "В полум'ї Другої Світової війни" та "Син землі Поліської", 185 експонатів яких розповідають про внесок бистричан та тих людей, які потрапили в грізні роки лихоліття до нашого краю, у боротьбу з фашизмом.

Протягом останніх двох років юні краєзнавці школи брали участь в обласній історико-краєзнавчій акції учнівської молоді "Збережемо пам'ять про подвиг", присвяченій 60-тим роковинам звільнення України від фашистських загарбників та Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років.

У ході першого етапу Акції пошукові загони школи досліджували події Другої Світової війни та їх відлуння як в історії України, так і рідного села, і долі людей.

Член ради музею Віталій Захарчук брав участь в обласній конференції "Свята спадщина" у 2004 році. Він представив пошукову роботу за напрямом "Створення рукописних Книг пам'яті шляхом документування спогадів учасників боротьби з ворогом на фронтах та в тилу " і на підставі захисту та зібраних матеріалів визнаний лауреатом першого етапу (третє місце).

Нині завершується робота другого етапу акції "Збережемо пам'ять про подвиг", головною метою якої є активізація краєзнавчого руху, пошукова, дослідницька і просвітницька діяльність музею щодо висвітлення подій Другої світової війни.

Саме завдяки активізації роботи клубу "Пошук", гуртків "Українська минувшина", "Юний краєзнавець" було зібрано майже сто нових експонатів, що дало можливість повністю переоформити розділи музею, присвячені подіям Другої Світової війни. Зокрема, беручи участь у краєзнавчих експедиціях "Фронтowymi дорогами моїх рідних", "Учні нашої школи на фронтах Великої Вітчизняної війни ", пошуковці зібрали десятки фотографій, документів, фронткових листів, бойові нагороди, особисті речі, що розповідають про героїчну біографію 108 жителів села, які били ворога на різних фронтах війни в лавах Червоної Армії. Серед них особливе місце займають експонати про кавалера ордена Вітчизняної війни, учасника оборони Ленінграда - Боровця Федора Тимофійовича, який був призваний в армію ще 1940 року, а Перемогу зустрів у Берліні.

Особливо успішно спрацював клуб "Пошук", члени якого створили банк даних про бистричан - учасників бойових дій 1941-1945 років, склали анкети ветеранів та описи їх участі у битвах, спогади воєнних років, у тому числі і односельчан -учасників оборони Ленінграда, штурму Рейхстагу, парадів Перемоги в берліні і Москві. Під час проведення експедиції "Згадаймо загиблих і зниклих" ними було встановлено імена 78 загиблих та зниклих безвісти односельчан на фронтах Великої Вітчизняної війни, місця їх захоронення, зібрані копії похоронок на них та імена тих, кому вони адресувалися. Матеріали про бистричан, які віддали свої життя в боротьбі з ворогом, займають окреме місце в експозиції. Їх імена золотими літерами викарбувало на пам'ятнику загиблим односельчанам.

Продовжує цікавити юних краєзнавців така недостатньо вивчена сторінка Другої Світової війни, як депортація української молоді на примусові роботи до

Німеччини. На жаль, більшість так званих "остарбайтерів", які були на підневільних роботах, уже пішли у вічність.

У ході акції "Остарбайтери - невільники ХХ століття" на даний час зібрано фотографії, архівні документи, інші матеріали, зроблено повні записи спогадів 20 односельчан, які в роки війни були вивезені до Німеччини. Про них розповідає окрема експозиція музею.

Одне із завдань ради шкільного музею - організація роботи щодо збору місцевого матеріалу про радянських партизанів, які діяли поблизу села на території краю. Це, зокрема, з'єднання генерал-майора М. Наумова та полковника Д. Медведєва. Було зібрано матеріали про партизанський рух, карти, схеми рейдів, фото партизан, записано спогади.

У рамках Акції продовжувалася і робота щодо пошуку нових матеріалів і фактів про засновника УПА "Поліська Січ", уродженця с. Бистричі Тараса Бульбу-Боровця та його боротьбу за утвердження української державності. Наш земляк своїм життям, політичною та військовою діяльністю залишив глибокий слід у вітчизняній історії, тому юні краєзнавці села охоче збирають матеріали про цю неординарну постать. Продовжується підтримка зв'язків шкільних пошуковців з племінницею Тараса Бульби-Боровця, його зв'язковою Марією Дмитрівною Сульжук-Лантух, яка проживає в Канаді.

Завдяки їй, а також німецькому архіву Т. Бульби-Боровця, роботі із старожилами села останнім часом вдалося переоформити розділ музею "Син землі Поліської", а також поповнити його копіями нагород отамана, німецькою друкарською машинкою з українським шрифтом, фотоапаратом, засобами зв'язку, якими користувалися члени його формування.

На базі шкільного музею за участю науковців Рівненського інституту слов'янознавства Київського університету славістики була проведена науково-практична конференція "Роль краєзнавства в системі формування у підростаючого покоління національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу", а також конференція за книгою відомого історика Володимира Сергійчука "Трагедія Волині", під час якої розглядалися складні і суперечливі

українсько-польські відносини в роки Другої Світової війни.

Юні пошуковці працювали також над питанням вивчення бойового шляху збройного формування УПА "Поліська Січ" (а з 20.07.1943 року відомого під назвою Українська Народна Революційна Армія). На основі спогадів Тараса Бульби-Боровця, довідкового матеріалу і розповідей колишніх вояків УПА було складено схему бойового шляху бульбівців, який впродовж 1941-1945 років пролягав по території північних районів Рівненщини, Житомирщини, окремих населених пунктів Хмельницької та Тернопільської областей.

Як відомо, рівненський дослідник Олександр Денищук впродовж 30-ти років працює над створенням "Книги Пам'яті і Слави Волині". Третій том містить систематизовані відомості про жителів Березнівщини - борців за вільну і незалежну Україну. Чільне місце в цій книзі займають і матеріали про наше село, зібрані членами клубу "Пошук". Зокрема, це і окремі відомості про 99 учасників визвольних змагань 1941-1955 років, більшість з яких починали свою бойову біографію в збройному формуванні "Поліська Січ", а з жовтня 1943 року після розформування УНРА значна частина наших земляків опинилася в складі ОУН УПА. Однак ці відомості ще далеко не повні, саме тому більш глибоке вивчення і дослідження біографії окремих сторінок життя колишніх вояків УПА - це святий обов'язок молодого покоління бистричан. І саме цими завданнями займаються юні краєзнавці школи. У ході пошукової експедиції "Молодь в українському національному русі Опору" уже зібрано і вивчено відомості про 36 учасників так званої української партизанки, занесених в "Книгу Пам'яті і Слави Волині". У школі розроблено історико-краєзнавчі маршрути по пам'ятних місцях

краю, пов'язаних з подіями Другої Світової війни. Учні охоче здійснюють екскурсії, краєзнавчі експедиції, туристські подорожі місцями минулих боїв, під час яких упорядковують місця поховань захисників Вітчизни та жертв фашизму. Проводяться польові експедиції по збору військових реліквій на місцях базування збройних формувань та минулих боїв. Саме під час таких походів були знайдені каска, озброєння воїнів різних збройних формувань, гільзи, осколки мін та снарядів, а зараз вони є оригінальними експонатами музею.

Матеріали музею активно застосовуються у навчально-виховному процесі, під час вивчення окремих навчальних дисциплін передбачено проведення музейних уроків (чи їх фрагментів). Школярі використовують базу музею під час

роботи над навчальними рефератами, самостійними дослідженнями та при виконанні учнівських пошукових робіт. Музей - це і основний виховний центр школи. У ньому проводяться музейні виховні заходи, класні і загальношкільні, пов'язані з історією та культурою рідного села, краю і України.

Рада музею організовує і значну просвітницьку роботу серед дітей та учнівської молоді. Планом роботи музею передбачено також проведення виставок за матеріалами його фондів. Складовою частиною роботи юних краєзнавців є не лише співпраця зі старожилами села щодо збору інформації, а й волонтерська допомога учасникам війни, участь в акції "Допоможи ветерану".

Отже, маючи значний пошуковий краєзнавчий матеріал, рада музею, учнівський актив проводять велику багатопланову роботу, присвячену 60-річчю Великої Перемоги.

Вагомим підсумком роботи юних пошуковців можна вважати те, що зібрані відомості не пропадають дарма. Адже встановлені ними імена дванадцяти жителів села, закатованих німецьким гестапо, яке знаходилося у колишньому приміщенні школи, та матеріали про загиблих односельчан з числа цивільного населення нині готуються слідопитами до подання в редакцію "Книги Скорботи".

Отже, пошук продовжується...(додаток № 6)

III. Висновки

На основі опрацьованого матеріалу можна з'ясувати, що історія села сягає в III - II тис. до н.е. Кажуть, дорога існує для того, щоб іти, а горизонт - щоб за нього заглядати. Все життя - це рух, все і далі манить людину цікавість. Все ж свідомі люди не залишаються осторонь проблем свого рідного краю. Раніш живучи тут, я не підозрювала, що у нас є такі речі, які відомі мені на сьогодні. Завжди я хотіла знати більше про свій край. І працюючи над цією науковою роботою мені відкрились таємниці минулого. У подорожах, у спілкуванні з людьми, і з власних досліджень і висновків відкриваються віконця у той маловідомий, а може забутий світ - світ нашої історії, культури, яка творилася на теренах нашої землі серед мальовничої і унікальної природи. Не згасає надія знайти легендарно-містичну квітку папороті, або якусь таємницю історії. І хоча за всю свою історію край втратив третину своєї краси, але не втратив своєї цінності. Село Бистричі відкрило для мене ще не всі таємниці. Вони сховані у цій древній і прекрасній землі, багато їх поховано у пісках вічності, але знайдуться люди, які відкриють ще не одну таємницю нашого рідного села.

Люблю своє село... Так, я люблю свої Бистричі... Нещодавно я взяла участь у районному конкурсі «Село, в якому я живу», де отримала першість.(додаток № 7)

Список використаних джерел і літератури:

1. Бондаренко Г. Спеціальні історичні дисципліни. Луцьк. Редакційно-видавничий відділ Волинського державного університету ім. Лесі Українки.. 1997 р.
2. Жилінський П. Акули на Поліссі //Провінційна газета №32 (389), 2004
3. Історія міст і сіл УРСР. Ровенська обл., К.,1973.
4. Лашта В., Боровець В.Ф. Оздоровчо-туристичні маршрути Березнівщини. Березне, 2004.
5. Матеріали музею с. Бистричі.
6. Пура Я. Походження назв населених пунктів Ровенської області. Л.1990.
7. Свешніков І.К., Нікольченко Ю.М. Довідник з археології України Ровенської області, К. 1982
8. Сосновчик Олександр. Світи, що зникають .Рівне, 2004.
9. Ярмолюк Н. Бистричі: історія і сьогодення // Надслучанський вісник. Березень 2000
10. Матеріали газети «Надслучанський Вісник»
11. (Архів. Ч.3, ст. 1 стр. 101).
12. (Газ." Вольшская речь», 9 червня 1917р.).

Підготував керівник туристсько-
краєзнавчого гуртка «Урай»
Бистрицький НВК

Сосновчик О.Ф.

